

Scen ur teaterföreställningen där Ronja hoppar över Helvetesgapet med Mattis beredd på andra sidan. I bakgrunden syns spåntäckningen som möjliggjorde scenens dramatik.

Valet att klä taken med spån är ett lyckat estetiskt drag som skapar en illusion av förgångnen tid.

Hantverket som förverkligade sagan

Traditionsbantverkaren *Anna Johansson* berättar i sin text om spånläggningen på Mattisborgens tak på Astrid Lindgrens värld i Vimmerby. Hon delar med sig av sina erfarenheter och upplevelser av att jobba med traditionella material och metoder i en nybyggd fantasimiljö tillsammans med en stor byggfirma.

Kan du klättra upp pånocken och måla den, frågar Börje mig. Vi är nästa färdiga med stavspånläggningen och håller på att dela upp de sista arbetsuppgifterna. Jag är enda kvinnan på bygget och 30 år yngre än min spånmästare Börje Samuelsson, som nyss fyllt 60 år. Bara att säga ja till uppgiften innebär stor respekt, men jag är vigare så i min röda bygghjälm klättrar jag upp på vårt nylagda spåntak av

sågad ek. Det är en varm vårdag och väl uppe, sittandes grensle övernocken, ångrar jag mig inte en sekund. Jag känner mig som Ronja och är nära att göra hennes vårskrik, men stillar mig. När jag blickar ut över myllret av flitigt arbetande byggnadsarbetare, likt nissar på en Tomteverkstad, ler hantverkaren inom mig stolt, men ödmjukt. Tänk att få vara med och bidra till att förverkliga ett av Astrid Lindgrens mest kända verk till stunder av glädje och lycka för alla besökande barn.

Ett jätteprojekt

Astrid Lindgren värld är ett känt nationellt besöksmål i Vimmerby i Småland. Byggprojektet med Mattisborgen var deras dittills största och mest påkostade projektet.

Vitsipporna står i full blom alldeles bredvid oss. Det är som att uppleva en saga där jag fått äran att vara med och bygga upp en ny del i den så kallade Sagobyn och sätta kronan på verket. Jag är en av underentreprenörerna som är inkallade för att lägga stavspån på taken. Taken som utgör höjdpunkten i skådespeleriet när ett av dem klyvs under den spektakulära scenen då berget i sagan delar sig. Den tusenåriga byggnadstekniken stavspån (eller kilspån som vi västgötar säger) segrar med sin funktion och sina mångfaceterade möjligheter.

PEAB är huvudentreprenör och det komplicerade projektet beräknas kosta över 50 miljoner kronor. Vi är inte de enda specialhantverkarna. Här finns exempelvis illusionsmålare från Tyskland som minutiöst jobbar med att göra berget naturtroget.

Uppdraget är att klä två torn och tre sadeltak med vinkelrännor med stavspån av ek på undertak av brädor. Avancerade byggnadsställningar är resta runt byggnadernas alla vinklar och vrår. Börje och jag har fått två byggarbetare från PEABS arbetsteam till vår hjälp.

– De är nyfikna och ödmjuka till lärandet av ert hantverk, de kommer sköta sig, säger platschefen till oss vid uppstarten.

Mycket riktigt. Under veckorna vi jobbade tillsammans inordnade de sig respektfullt under vår ledning gällande den nivå hantverket skulle hålla. Som byggnadsvårdare, eller traditionell hantverkare under en stor byggnadsfirma, skiljer man ut sig väsentligt på arbetsplatsen. Inte bara genom vår inriktning. Platserna var givna i byggboden vid rasterna. Efter den argsinta blick vi fick när vi satt oss på »fel« plats vid ett tillfälle valde vi att avnjuta vår frukostar i vitsippornas blommande hav.

Kompromisser mellan design och funktion

En utmaning vi stod inför uppkom under ett byggmöte med konstnären bakom sagovärlden. En modell av borgen användes som verktyg i byggprocessen och inriktningen i formspråket var tydlig – sagan skulle styra. Konstnären ville att spånen skulle sitta ore-gelbundet för att skapa ett effektivt scenografiskt uttryck. Men nu var vi utomhus och då åligger det oss som professionella hantverkare att kommunicera en konstruktions brister och vilka konsekvenser de medför för beställare och förvaltare. Vi var tydliga med att vi inte tänkte äventyra den tekniska hållbarheten och därmed bidra till ett otätt tak. De lyss-

»De lyssnade och accepterade vår motivering och vi hittade en lösning i mötet mellan det praktiska och sagans värld.«

Taken kläddes med ekspån. Notera det eleganta understa skiftet

Att arbeta med en stor byggfirma innebär att det finns goda tekniska resurser och bra infrastruktur

FOTO: ANNA JOHANSSON

nade och accepterade vår motivering och vi hittade en lösning i mötet mellan det praktiska och sagans värld. Det gäller att fånga stunderna som erbjuds för att förmedla sitt hantverkskunnande.

Att välja sina strider

Nästa steg var att få taken att se åldrade ut. Vi förespråkade tjära som är en historisk och välkänd ytbehandling. Alternativt låta spånen gråna naturligt vilket sker inom ett år. Det slaget förlorade vi och taken ströks med en brungrå lasyr så snart spåntäckningen var färdig,

Att vara entreprenör och samtidigt en värderingsstyrd ambassadör för det traditionella hantverket innebär att man måste vara flexibel och ha en långsiktig strategi och välja sina strider. Trots det tekniskt negativa i att välja denna färgtyp konstaterade vi att en lasyr snabbt skulle brytas ned av UV-strålningen utan att skada spånen inför nästa underhållsåtgärd.

Vi kom för sent in i byggprocessen. Hade vi fått möjlighet att medverka i förprojekteringen är min övertygelse att vi kunnat tillföra mer för att förverkliga konstnärens idéer och samtidigt bidra till hantverkets utveckling i modern tappning. Fördelen med ett äkta spåntak i ett modernt byggprojekt är för mig solklar. Det möjliggör den tysta kunskapsförmedlingen med sin tradition och kontinuitet som vi ständigt måste värna och upprätthålla. Detta i en värld där kvalitet inte alltid är normen och där inget är givet i hur material och tekniker används eller förvanskas för den delen.

Material och metod

Uppdraget med täckningsarbetet av Mattisborgens fem tak, varav två strutformade torn, skiljer sig inte mycket från de kulturhistoriska läggningssmetoderna. På kulturbyggnader finns konvexa eller konkava ytor och

FOTO: XXX

Artikelförfattaren tillsammans med medhjälpare från huvudentreprenören. Längst bak sitter spånmästare Börje Samuelsson.

»Äktheten behöver inte förfalskas utan den finns i hantverket som skapats genom historien.«

former lika frekvent där byggmästarens uttryck och funktion för respektive byggnadsdel ska uppfyllas. Spånen ska anpassas till takets konstruktion och form.

Vi ser spånen företrädesvis på kyrkornas klocktorn, klockstaplar eller långhusens sadeltak.

En utmaning i bygget på Astrid Lindgrens värld var anpassningen till teaterföreställningen. Son tidigare nämnts finns en scen där berget klyvs och Helvetesgapet öppnar sig, samtidigt som en av byggnaderna delas mitt itu. Stavspån är ett otroligt mångfacetterat och kreativt material och med det perfekt för att lösa den dramatiska iscensättningen. Spånen ligger omlott och är förskjutna i sidled vilket gör taket tätt. Därför anar inte publiken att taket plötsligt kommer öppna

sig för att därefter åter sluta sig och återfå sitt ursprungliga utseende och funktion.

Ta vara på möjligheter

Att få jobba med en nybyggd fantasimiljö som ska se gammal ut väckte tankar och inspiration. Äktheten behöver inte förfalskas utan den finns i hantverket som skapats genom historien. Sinnrikedomen i tekniken skapar byggläde vilket öppnar för oss traditionshantverkare att föra kunskaper och traditioner vidare.

Förutsättningarna för mina byggprojekt är alltid olika. Parallellt med spåntäckningen och arbetet på Astrid Lindgrens värld jobbade jag med ett processuellt rekonstruktionsarbete av en 1300-talskyrka. Där var mina riktlinjer tydliga – från valet av råvara till hur

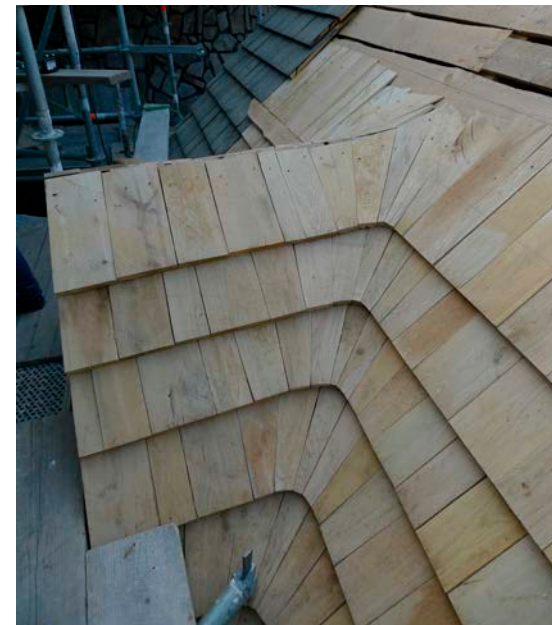

FOTO: ANNA JOHANSSON

Konstnären ville att spånen skulle läggas oregelbundet vilket skulle inneburit stora tekniska risker för konstruktionen. Något som där för aldrig blev.

spånen skulle tillverkas. Jag var underkastad byggnaden som källmaterial och den medeltida byggnadskonsten i stark kontrast till sagans oanade kreativa värld

Mattisborgen med sitt tak blev färdig och det hela avslutades med en fest på Astrid Lindgrens värld tillsammans med de drygt 50 byggarbetarna. Jag blev kallad Ronja och mina medarbetare från PEAB fick heta Mattis och Birk. Min spånmästare Börje döpte sig själv till Borka, eller var det Skalle-Per? Oavsett vilket, vi hade hela tiden en glädje i vårt arbetsteam som gav oss ett kärt minne från detta lyckliga och lyckade hus! ■

ANNA JOHANSSON, traditionsbantverkare, Vistaholms Byggnadshantverk och fil mag

Kontakt & läs mer: info@vistaholm.com, vistaholm.com